

5.

Kaip vokiečių karo belaisviai tapo ROA kariais

Dėliojant ROA istoriją, vis kyla klausimas, kokį vidinį kelią turėjo nueiti sovietiniai kariai nuo tarnybos Raudonojoje armijoje per likimo lemtą tarpinę stotelę vokiečių nelaisvėje iki prašymo stoti į generolo A. Vlasovo armiją. Norint į jį atsakyti, būtina pažvelgti atgal, į tą laikotarpį, kai prieš patekdami nelaisvėn jie dar vykdė savo tarnybines užduotis Raudonojoje armijoje. Nes tik žinant sovietinės valdžios požiūrį į savo kareivius, galima bandyti vertinti tuos gilius juose įvykusius mentalinius pakitimus. Negalima pamiršti, kad sovietinėse ginkluotosiose pajėgose visuomet buvo dedama ypač daug pastangų siekiant kiekvieną raudonarmietį išauklėti „savo socialistinei Tėvynei ypač atsidavusiu kariu“, įskiepyti „didelės atsakomybės jausmą [...] už jam pavestą užduotį ginti savo socialistinę Tėvynę“, ugdyti „sovietinį patriotizmą“, „aukštą moralę, nepaprastą ištvermingumą, drąsą ir herojiškumą“. Kiekvienas raudonarmietis buvo rengiamas tam, kad vykdydamas „savo šventą pareigą ginti socialistinę Tėvynę“ kovotų iki paskutinio šovinio ir iki paskutinio kraujo lašo. Kaip tai buvo vykdoma, galima pasiskaityti leidinyje „Raudonosios armijos karys nepasiduoda“, kurį pasibaigus karui su Suomija 1940 m. publikavo Leningrado karinės apygardos politinė valdyba.²⁷³ Šia visą sovietinės propagandos esmę atskleidžiančia agitacine publikacija siekiama Raudonosios armijos kareiviams įteigti, jog visiškai natūralu ir savaimė suprantama, kad gresiant nelaisvei reikia nusižudyti, kad paskutinę kulką reikia išsaugoti sau, kad geriau jau gyvam susideginti, nei pasiduoti priešui, o geriausia prieš tai dar užtraukti sovietinę dainą – tokia neva esanti bolševikų ir apskritai rusų tradicija. Čia pat galima rasti ir „psichologinę pagalbą“: teigiama, kad ir Piliетiniame kare kovoje su „baltagvardiečiais“, ir 1939 m. kovojant su Lenkija (su „lenkų baltaisiais“), ir 1939–1940 m. kariaujant su Suomija

(su „suomių baltagvardiečiais“), į nužmogėjusio priešo nelaisvę patekusių karių laukė „siaubingi kankinimai ir mirtis“. Rašoma, kad „suomių baltosios gvardijos banditai“, „suomių galvažudžiai“, „baltieji suomių išgamos“ (net ir suomių medicinos seserys) esą iš visų jėgų stengėsi belaisviams ir sužeistiesiems sovietiniams kariams suteikti kuo daugiau kančių ir nukankinti juos iki mirties. Tiems, kurie dar ne visai tuo patikėjo, buvo paruoštas dar vienas, šįkart tikrai įtikinantis argumentas – vien patekti į nelaisvę sovietinės teisės požiūriu reiškia ne ką kita, o „išduoti Tėvynę“. Šiame agitaciniame leidinyje grasinamai skelbiama: „O tokių, kurie iš baimės pasiduoda ir tuo pačiu išduoda Tėvynę, laukia gėdingas likimas – neapykanta, panieka ir šeimos, draugų bei visos liaudies prakeiksmas, taip pat ir gėdinga mirtis.“ Karinė priesaika, RSFSR Baudžiamojo kodekso 58-tas straipsnis ir įvairūs tarnybiniai raštai nepalieka abejonių, kad pasidavimas nelaisvėn visais atvejais baudžiamas mirtimi, traktuojamas taip pat, kaip ir „perėjimas prieš pusėn“, „pabėgimas į užsienį“, „išdavystė“ ir „dezertyravimas“.²⁷⁴ Tokiuose dokumentuose skelbiama: „Pasiduodantieji į nelaisvę išduoda Tėvynę. Tai pasibjaurėtinas ir apgavikiškas veiksmas ir už jį šlykštesnio nėra. Tėvynės išdavikų laukia pati aukščiausia bausmė – sušaudymas.“ Nepaisant tokio ideologinio apdoravimo ir grasinimų, kaip žinia, per visą Antrąją pasaulinę karą į vokiečių ar jų sąjungininkų nelaisvę pasidavė apie 5,24 milijono²⁷⁵, o vien tik pirmaisiais karo mėnesiais ginklus sudėjo 3,8 milijono sovietinių karių – sovietinės valdžios požiūriu, tai – siaubingas reiškinys. Moralinis nuosmukis, apėmęs

Į nelaisvę pakliuvę raudonarmiečiai keliauja į užnugarį.

ne tik paprastų raudonarmiečių gretas, bet ir išplitęs tarp karininkų, politinių darbuotojų ir net generolų, tarp partijos narių ir nepartinių, tarp komjaunuolių ir ne komjaunuolių, ėmė kelti rimtą grėsmę Raudonosios armijos susitelkimui, todėl, praėjus vos keletui savaičių nuo karo pradžios, sovietinė vadovybė į tai reagavo labai žiauriai.²⁷⁶ Apie tai, kad Stalinu nepasitikėjo net ir patys aukščiausi armijos vadai ir karininkai, iškalbingai byloja įvykdytos bausmės: dar 1941 m. liepos pradžioje įsakyta sušaudyti vyriausiąjį Vakarų fronto vadą armijos generolą D. Pavlovą, fronto štabo viršininką generolą V. Klimovskichą, štabo operatyvinio skyriaus viršininką generolą I. Semionovą, fronto ryšių dalinių vadą generolą A. Grigorjevą, artilerijos dalinių vadą generolą N. Kličą ir kitus fronto štabo generolus. Be to, žinoma, kad išdavyste apkaltinti ir mirtimi nubauti buvo Vakarų fronto Ketvirtosios armijos vyriausiasis vadas generolas majoras A. Korobkovas, Šiaurės–Vakarų fronto 41-ojo šaulių korpuso vyriausiasis vadas generolas majoras I. Kosobuckis, Pietų fronto 60-osios kalniečių šaulių divizijos vadas generolas majoras Selichovas, 30-osios šaulių divizijos vadas generolas majoras Galaktionovas, Raudonosios armijos Karinių oro pajėgų Centrinės valdybos viršininkas generolas leitenantas Rygačiovas ir daug kitų aukšto rango karininkų.²⁷⁷

Tarp kitų „elementų“, kuriems 1941 m. liepos 3 d. Stalinas paskelbė „negailestingą kovą“ – „užnugario tvarkos ardytojų“, „panikuotojų“, „gandų skleidėjų“, – pirmąją vietą vis dažniau užėmė „dezertyrais“ išvadinti į nelaisvę pasidavę sovietiniai kariai. 1941 m. rugpjūčio 16 d. išėjo Vyriausiosios sovietų kariuomenės vadovybės* įsakymas Nr. 270, kuris turėjo tapti tvirtu pagrindu iki tol padrikai vykdytomis represijoms ir kovai su „patekusiais į apsuptį“ bei „dezertyrais“. Įsakymą pasirašė Valstybės gynimo komiteto pirmininkas Stalinas, jo pavaduotojas V. Molotovas, Sovietų Sąjungos maršalai S. Budionas, K. Vorosilovas, S. Timošenka, J. Šapošnikovas ir armijos generolas G. Žukovas, jis buvo paskelbtas visiems daliniams nuo viršaus iki apačios, iki pat kuopų ir jų dydžio padalinių.²⁷⁸ Šiame sunkaus turinio dokumente buvo pasmerkti, „bailiais“, „priesaikos laužytojais“ ir „nusikaltėliais“ išvadinti prie Roslavlio** žuvę Vakarų fronto 28-osios armijos vadas generolas leitenantas V. Kačalovas, Pietryčių fronto 12-osios armijos vadas generolas leitenantas P. Ponedelinas bei 13-ojo šaulių korpuso vadas generolas majoras N. Kirilovas, ir tik todėl, kad jų daliniai buvo apsupti ir kad jie su likusiais savo dalinių kariais buvo paimiti į vokiečių nelaisvę. Šiuo įsakymu Raudonosios armijos kariams dar kartą buvo skiepijama

* rus. Ставка Верховного Главнокомандования, sutr. Ставка – specialus aukščiausios karinės valdžios organas, Antrojo pasaulinio karo metais vadovavęs sovietinėms Ginkluotosioms pajėgoms, publikacijose neretai įvardijamas trumpiniu СТАВКА (čia ir toliau – vertėjos pastabos).

** Roslavlis (rus. Рославль) – miestas Rusijos vakaruose, Smolensko srityje, netoli Rusijos valstybinės sienos su Baltarusija, 123 km į pietryčius nuo Smolensko.

SS kariai aptiko apkase besislepiantį priešą.

mintis, kad kovoti privalu bet kokiomis sąlygomis, ypač apsuptyje, „pasiaukojamai“, „iki paskutinės galimybės“, t. y. iki mirties. Pasakyta, kad vadai dabar turi griežtai sekti kareivius, o kareiviai – vadus ir visi iš paskutiniųjų naikinti tuos kovos draugus, kurie bandytų pasirinkti nelaisvę, o ne mirtį. Nurodyta į nelaisvę pasidavusių karininkų ar politinių darbuotojų šeimų narius areštuoti kaip „dezertyrų artimuosius“, o nelaisvėn patekusių paprastų raudonarmiečių šeimoms neteikti jokios valstybinės paramos ir pagalbos. Tačiau RSFSR Baudžiamojo kodekso 58-ajame straipsnyje buvo nurodyta dar griežčiau – jame sakoma, kad ir paprastų nelaisvėn pasidavusių raudonarmiečių šeimų nariai gali būti areštuoti, teisiami ir deportuoti į atšiaurius Sibiro rajonus. Visiems šeimos nariams taikomos atsakomybės principas aiškiai išreikštas ir 1941 m. spalio 5 d. Leningrado fronto Karo tarybos įsakyme Nr. 0098 bei kituose į vokiečių rankas patekusiuose SSRS Centrinės karo prokuratūros dokumentuose.²⁷⁹

Stalino ir Vyriausiosios sovietų kariuomenės vadovybės įsakymuose, išleistuose 1941 m. vasarą, matoma ta pati pozicija, kurią karo belaisvių atžvilgiu sovietų valdžia užėmė dar savo egzistavimo pradžioje. Nuo pat 1917 m., kai „darbininkų ir valstiečių valdžia“ niekaip negalėjo susitaikyti su mintimi, kad

revoliuciniai Raudonosios armijos kariai galėtų ieškoti išsigelbėjimo pas klasinį priešą, sovietinė vyriausybė nematė reikalo saistytis Hagos konvencijomis *Dėl karo įstatymų ir papročių*, o 1929 m. atsisakė ratifikuoti ir Ženevos konvenciją *Dėl elgesio su karo belaisviais*.²⁸⁰ Stalinas, Molotovas ir kiti vadovaujantieji asmenys, pavyzdžiui, ambasadorė A. Kolontaj, ne kartą viešai pareiškė, kad Sovietų Sąjungoje egzistuoja tik „dezertyrų“, „tėvynės išdavikų“ ir „liaudies priešų“ sąvokos, ir net nežinoma, ką reiškia „karo belaisviai“.²⁸¹ Suprantama, kad laikantis tokios pozicijos rūpėjo ne į vokiečių rankas pakliuvusių sovietinių kareivių gerovė, o tik tai, kad jiems eitųsi kuo blogiau. O iš blogų situacijų dar buvo galima kaupti propagandinį kapitalą ir naudoti jį sovietiniams kareiviams bauginti, taip siekiant išmušti iš jų bet kokią mintį apie bandymą pasiduoti į priešų nelaisvę. 1941 m. rugpjūčio 16 d. Vyriausiosios sovietų kariuomenės vadovybės įsakymu Nr. 270 išreikštas reikalavimas „visomis priemonėmis, žemėje ir ore“ naikinti tuos karius, kurie pasiduoda į nelaisvę, vėliau buvo tikrai įgyvendintas, pavyzdžiui, tada, kai sovietų karinės oro pajėgos tikslingai bombardavo karo belaisvių stovyklas su savo tėvynainiais. Yra įrodyta, kad, apsimesdami vertėjais, funkcionieriais ar stovyklos prižiūrėtojais, sovietų agentai Vokietijos karo belaisvių stovyklose neretai stengdavosi išprovokuoti stovyklos vadovybę, kad ši imtųsi represijų prieš rusų belaisvius ir taip dar pabloginti jų padėtį.²⁸² Kaip bus elgiamasi su į priešų nelaisvę patekusiais, o paskui į tėvynę parvežtais raudonarmiečiais, aiškėjo ir iš praeities pavyzdžių. Kai baigėsi karo veiksmai Žiemos kare su Suomija, sovietai, atsiėmę savo belaisvius, lydimus griežtos apsaugos, išvežė į tolimus šalies pakraščius ir nuo tada apie juos niekas negirdėjo – matyt, jie buvo likviduoti.²⁸³ Po Antrojo pasaulinio karo su tais Raudonosios armijos kariais, kuriems teko pabuvoti vokiečių nelaisvėje, buvo elgiamasi kaip su liaudies priešais ir tėvynės išdavikais – nesvarbu, ar jie ten atsidūrė savo valia, ar, kaip, pavyzdžiui, majoras Gavrilovas, drąsus Bresto tvirtovės gynėjas, į priešų rankas pateko būdamas sunkiai sužeistas. Visi jie išnyko GULAG'o* koncentracijos stovyklose ar patyrė kitų sunkių represijų.²⁸⁴

Kaip matyti, sovietinė vyriausybė raudonarmiečių karo belaisvių atžvilgiu tvirtai laikėsi priešiškos pozicijos, tačiau kartu – galbūt siekdama geresnio įvaizdžio Didžiojoje Britanijoje ar JAV – kūrė regimybę, neva ir ji su belaisviais elgiasi laikydama jė ne 1929 m. Ženevos konvencijos nuostatų, tai bent vadovaudamasi 1907 metų Hagos konvencijos *Dėl karo įstatymų ir papročių* principais.²⁸⁵ Pavyzdžiui, 1941 metų birželio 27 dieną Molotovas, atsakydamas į Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus komiteto iniciatyvą, pareiškė esąs pasirengęs priimti pasiūlymus dėl karo belaisvių ir dėl vardinių sąrašų apsikeitimo su sąlyga, kad

* rus. ГУЛАГ – sutrumpinimas iš *Главное управление лагерями* – Centrinė lagerių valdyba.

Belaisviai raudonarmiečiai valgo arklieną. Sovietai buvo suinteresuoti, kad į nelaisvę patekę jū kariai būtų laikomi kuo blogesnėmis sąlygomis, kad galėtų tai išnaudoti savo propagandai.

tai bus abipusiai veiksmai.²⁸⁶ SSRS Liaudies komisarų taryba 1941 metų liepos 1 dieną patvirtino „Įsaką dėl karo belaisvių“, esančių sovietiniuose lageriuose, o jo nuostatos sutapo su Hagos konvencijos *Dėl karo įstatymų ir papročių* principais.²⁸⁷ 1941 metų liepos 17 d. sovietų vyriausybė pasiuntė oficialią notą Švedijai, kuri nuo karo pradžios tarpininkavo tarp SSRS ir Vokietijos, ir pranešė esanti pasirengusi pripažinti karo belaisvius liečiančias nuostatas, išdėstytas 1907 metų spalio 18 dienos Hagos konvencijoje *Dėl karo įstatymų ir papročių*, jei tai bus daroma ir Vokietijos pusėje.²⁸⁸ Šiandien kai kuriose publikacijose bandoma teigti, kad tokie pareiškimai arba viską pridengiantis 1941 m. rugpjūčio 8 dienos A. Vyšinskio** pranešimas²⁸⁹ tariamai rodo, jog Maskvos vyriausybė buvo pasirengusi „elgesį su abiejų šalių belaisviais grįsti žmogiškumo principais“.²⁹⁰

Apie tai, kad sovietų pusė net neketino laikytis tarptautinių konvencijų nuostatų, kalba faktas, kad į sovietų nelaisvę patekę vokiečių kareiviai oficialiai buvo vadinami „banditais“ ir „išgamomis“. Ne mažiau kaip 90–95 % Vermachto karių, 1941–1942 m. patekusių į sovietų rankas, žuvo belaisvių stovyklose²⁹¹ arba iškart

* rus. Положение о военнопленных.

** Andrejus Vyšinskis (lenk. *Andrzej Wyszyński*) – lenkų kilmės Sovietų Sąjungos veikėjas, juristas, diplomatas.